

УДК 81'255+821.161.1+821.111

Галина Осіпчук

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

**ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО СВІТУ ОСОБИСТОСТІ
НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:
КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПЕРЕКЛАДІВ ВІРШОВАНИХ
ТВОРІВ А. МІЦКЕВИЧА**

Сьогодні актуальним є заклик до підняття національної свідомості у студентів, виховання справжнього громадянина – майбутнього європейця. Такі твердження є основою таких понять як духовність та моральні цінності. Якщо молодь отримуватиме правильні духовні орієнтири, то країна матиме покоління, що шануватиме традиції, звичаї, поважатиме культуру інших держав.

Духовність формується на будь-якому занятті, однак саме на лекціях зі світової літератури є можливість якнайглибше вразити душу, показати всю красу культури, слова, виховувати такі риси характеру, як повагу, мужність та любов на прикладі літературних героїв.

Вивчення світової літератури дає можливість студентам доторкнутися до фундаментальних цінностей слов'янського та західного світу, порівнювати їх, аналізувати, робити висновки. Вивчення творів зарубіжжя в українсько-російських перекладах збільшують знання про культуру різних народів.

Романтизм як літературний напрям сформувався в західноєвропейській літературі у кінці XVIII – XIX ст. Одним із напоширеніших жанрів цього періоду є лірика. Найвидатнішим представником польської літератури досліджуваного етапу є Адам Міцкевич. Поетичні шедеври митця на заняттях із зарубіжної літератури подаються у перекладі українською мовою (інколи – російською).

Процес перекладу поезії – достатньо творчий і не обмежується рамками використання засобів перекладу. Визначення рівня художності віршованого твору необхідний для ефективного осмислення тих явищ життя та ідей, що в ньому розкриваються. У поезії мова використовується з естетичною чи знаково-символічною метою, а головна роль відводиться формі висловлювання. Тому перекласти віршований твір досконало – неможливо, а тому головне завдання: передати стиль мовлення, поетичні образи, розмір і ритм, гру слів та звуків, естетичний вплив лірики. При цьому необхідно пам'ятати (за В. Гумбольтом) про «найточніше відтворення духу іншого народу» [1, с. 215].

Дослідження перекладацької діяльності художнього тексту здійснювали у своїх працях В. Б'ялик, С. Єрмоленко, А. Кам'янець, Л. Коломієць, В. Комісаров, В. Кухаренко та ін. Науковці виокремили проблеми художнього перекладу: семантика слів, стилістичний аналіз, художній образ, контекст автора і перекладача, індивідуальна своєрідність оригіналу, національне забарвлення, історичний колорит, риси літературного жанру й напряму.

Однак поетична мова – досить специфічна, оскільки потребує використання значної кількості мовних засобів. Їх вибір залежить від авторського бачення світу. Перед перекладачем стоїть завдання не просто перекласти текст віршованого твору, дотримуючись загальноприйнятих норм перекладу, а й зрозуміти, що ховається за змальованими образами і донести до читача.

Метою наукової праці є аналіз художнього перекладу у компаративному аспекті. Поставлена мета передбачає виконання **завдань**: 1) охарактеризувати особливості перекладу віршованого твору з точки зору перекладацького індивідуального світосприйняття; 2) дослідити варіанти перекладу одних і тих же лексем у російському та українському варіанті; 3) критично осмислити переклади поезій як факти літературного процесу і виявити їхню історико-літературну та художню вартість.

Об'єкт дослідження – лексико-семантичні та стилістичні особливості перекладу авторських номінацій у поетичному творі.

Предметом дослідження є компаративний аналіз перекладів українською і російською мовами поезії А. Міцкевича «Акерманські степи».

Найважливішим засобом у перекладі художнього твору, зокрема віршованого, залишається вибір слова. Проблема осмисленого вибору лексичного, стилістичного, фонетичного, синтаксичного матеріалу для перекладу набуває особливої гостроти.

Найпоширенішим вираженням авторського вибору є переклад і переробка. Існують різновиди віршового перекладу: вільний, в якому наявні окремі невідповідності змістовно-стилістичного характеру; версія, смислова структура якої відрізняється від оригінальної вилученням або додаванням кількох домінант; переспів, якому притаманні елементи онаціональнення.

Вивчення особливостей і закономірностей організації тексту дає можливість досліджувати специфіку художньої мови через призму індивідуального стилю митця.

«Кримські сонети» – це цикл з 18 творів Адама Міцкевича, присвячених перебуванню поета в Криму. Сонети характеризуються мелодійністю, глибоким ліризмом, проникливістю. Є кілька варіантів перекладу цих віршованих творів, наповнених високохудожніми описами пейзажів Криму, пройнятих атмосферою півдня. У кожному з них простежується індивідуальний підхід перекладача до використання мовних засобів. Проаналізуємо епітет *сухий океан* (за М. Рильським) [2, с. 1] у значенні лексеми *степ* в російських перекладах: *Выходим на простор степного океана* (за І. Буніним) [3, с. 1]; *В пространстве я плыву сухого океана* (за І. Козловим) [3, с. 1]; *Всплываю на простор сухого океана* (за А. Майковим) [3, с. 1]; *В простор зеленого всплываю океана* (за О. Громовою) [3, с. 1]; *Вплываю в степь – в зеленый океан* (за А. Фетом) [3, с. 1], тобто у двох перекладах вжито епітет на позначення кольору степу – зелений, в інших двох – епітет *сухий* означає відсутність будь-якої зеленої трави.

Вікіпедія лексему *step* трактує таким чином: «*Біом помірного поясу, для якого характерне майже повсюдне поширення трав'янистої, в основному злакової рослинності на чорноземних та каштанових ґрунтах*» [4, с. 1]. При цьому є територіальне розрізнення степової зони, за яким зелені степи знаходяться здебільшого лише у центральних областях України, а жовті – у південних частинах країни. Поезія А. Міцкевича характеризує кримські степи, тому є невідповідність деяких перекладів щодо змістового навантаження поезії.

Тема природи в сонетах Міцкевича розкривається дуже поетично й чарівно. Гори Криму, море, неповторні заходи і світанки узбережжя, унікальні степові ландшафти – всю цю побачену красу поет передає метафорами, казковими образами, дивовижними порівняннями: *Як човен, мій візок в зеленій гущині Минає острови у хвилях запашині, Що ними бур'яни підносяться багряно* (за М. Рильським) [2, с. 1]. У перекладі видно прийом експресивізації, тобто заміну лексеми на лексему з більш емоційно-експресивним забарвленням: *Воз тонет в зелени, как челн в равнине вод, Меж заводей цветов, в волнах травы плывет, Минуя острова багряного бурьяна* (за І. Буніним) [3, с. 1]; *И в зелени мой воз ныряет, как ладья, Среди зеленых трав и меж цветов скользят, Минуя острова кораллов из бурьяна* (за А. Майковим) [3, с. 1]; *Телега, как ладья в разливе светлых вод, В волнах шумящих трав среди цветов плывет, Минуя острова колючего бурьяна* (за О. Громовою) [3, с. 1]; *Моя повозка в травах утопает, Кунается в цветах и объезжает Колючий остров, где растет бурьян* (за А. Фетом) [3, с. 1].

Лексемі *візок* відповідає російський відповідник без емоційного забарвлення *воз*, інші перекладачі використовують синонімічні: *телега*, *повозка*, І. Козловський намагається передати змістове навантаження без будь-яких аналогічних лексем: *Ныряя в зелени, тону в ее волнах; Среди шумящих нив я зыблюся в цветах, Минуя бережно багровый куст бурьяна* (за І. Козловим) [3, с. 1].

Бур'яни, що підносяться багряно (за М. Рильським) [2, с. 1] у різних перекладах трактуються як: *багрянний бур'ян*, або *багровий куст буряна*, чи *кораллов из буряна*. Зустрічається інше змістове значення: *колючого буряна* або ж *Колючий остров, где растет бур'ян*.

Природа постає в ліриці Міцкевича в єдності і зв'язку з людською душею. Поет проводить паралель між природою і думками: *Шукаю провідних зірок у вишині. Он хмарка блиснула, он золоті вогні* (за М. Рильським) [2, с. 1] і це єднання приносить спокій та емоційне задоволення. Російські переклади вирізняються один з-поміж іншого: *Жду путеводных звезд, гляжу на небосвод... Вон блещет облако, а в нем звезда встает* (за І. Буніним) [3, с. 1]; *Ищу моей ладье возжатую в звездах; Вот облако блестит; заря на небесах* (за І. Козловим) [3, с. 1]. Зі скупими емоціями здійснено переклад А. Майковим: *Не озарит ли путь звезда, мне свет ли? Вдали там облако, зарницу ль вижу я?* [3, с. 1]. Відсутні епітети в О. Громової: *Вверяюсь лишь звездам, я двигаюсь вперед. Но что там? Облако ль? Денницы ли восход?* [3, с. 1]. Емоційно забарвлений і найліричніший переклад у А. Фета: *Уже стемнело. В небесах заря. Звезда указывает путь, горя Сквозь облаков воздушные пушинки* (за А. Фетом) [3, с. 1].

Цикл «Кримських сонетів» – це шлях мандрівника, його споглядання чужого, прекрасного краю: *Десь лунуть журавлі, Що й сокіл би не взрів, - лиш чути, де курличе. Чутно й метелика, що тріпається в млі, І вужа, що повзе зіллями таємниче* (за М. Рильським) [2, с. 1]. Варіанти російських перекладів: *Далеко в стороне Я слышу журавлей в незримой вышине, Внемлю, как мотылек в траве цветы колышет, Как где-то скользкий уж, шуриша, в бурьян ползет* (за І. Буніним) [3, с. 1]; *далёко слышу я, Как вьются журавли, в них сокол не взглянется; Мне слышно - мотылек на травке шевелится И грудью скользкою в цветах ползет змея* (за І. Козловим) [3, с. 1]; *Я слышу – стадо мчится: То журавли: зрачком их сокол не найдет. Я слышу: мотылек на травке шевелится И грудью скользкой уж по зелени ползет* (за А. Майковим) [3, с. 1]; *Боже, журавлей на небе слышен лет, А их – и сокола*

б не уловило око! Былинку мотылек колеблет; вот ползет Украдкой скользкий уж, шурия в траве высокой (за О. Громовой) [3, с. 1]; *Мне слышно: где-то в небе – журавли. (Их соколиное бы не узрело око). Порхает мотылек. В бурьяне уж ползет* (за А. Фетом) [3, с. 1].

Однак основні мотиви «Кримських сонетів» Міцкевича – це самотність людини, відірваної від рідної землі, занедбаного на чужину, туга за батьківщиною – Литвою, за улюбленими людьми, з якими вимушено розлучений. Автор говорить, що трясовини Литви йому миліші, ніж всі ніжні шовковиці Криму. У сонеті «Акерманські степу» мотив туги за батьківщиною є завершальним акордом вірша, логічним підсумком: *Я так напряжив слух, що вчув би в цій землі І голос із Литви. Вперед! Ніхто не кличе* (за М. Рильським) [2, с. 1]. Переклади російською мовою: *Так ухо звука ждет, что можно бы расслышать И зов с Литвы... Но в путь! Никто не позовет* (за І. Буніним) [3, с. 1]; *Такая тишь, что мог бы в слухе отразиться И зов с Литвы. Но нет, – никто не позовет* (за А. Майковим) [3, с. 1]; *Жду голоса с Литвы – туда мой слух проникнет... Но едем, – тихо всё – никто меня не кликнет* (за І. Козловим) [3, с. 1]; *Такая тишина, что зов с Литвы б далекой Был слышен... Только нет, никто не позовет* (за О. Громовой) [3, с. 1]; *В такой тиши услышал бы вдали И зов с Литвы. Но жаль, никто не позовет* (за А. Фетом) [3, с. 1].

Отже, вільним перекладам українською та російською мовами характерні численні випадки змістовної і стилістичної декоративності, недотримання ритмічності, наявність елементів онаціональнення (які не змінюють композиційної структури), вади на лексичному, синтаксичному й фонетичному структурних рівнях. Перекладачами збережено основну думку і задум автора, однак деякі частини художнього перекладу значно вирізняються за змістом й у різних мірах передають не однаковий рівень емоційності висловлених думок. Також при перекладі застосовувалися лексичні, граматичні та контексті зміни, що внесли додаткові ідейно-змістові відтінки у поезію.

Отже, вивчення світової літератури має великий виховний потенціал. Варто зазначити, що література будується на національному ґрунті. Усі письменники та поети завжди писали про свій народ. А перекладачі вкладали у кожен рядок національну самосвідомість, народний дух, що є невід'ємними від загальнолюдських цінностей.

Відзначимо, що різниця у рівні адекватності перекладів зумовлена їх значною відлеглистю у часі, еволюцією перекладацьких принципів, зміною соціальних умов і потреб суспільства.

У подальших наукових розвідках є необхідність проаналізувати особливості перекладу прозових творів на матеріалі літературних надбань митців зарубіжжя, творчість яких вивчається студентами на заняттях зі світової літератури, та рівень впливу набутих знань на формування моральних цінностей молоді.

Список використаної літератури:

1. Нямцу А. Є. Основи перекладознавства / А. Є. Нямцу, О. І. Дащенко. – Чернівці: Рута, 2008. – 309 с.
2. Міцкевич Адам. Кримські сонети / переклад М. Рильського / [Електронний ресурс] // http://ukrlit.kiev.ua/zarubijna_literatura/adam_mitskevyc_h/krymski_sonety.117
3. Мицкевич Адам. Крымские сонеты / [Електронний ресурс] // <http://tavr-ida-liter.narod.ru/klas/klas1.htm>
4. Степ / [Електронний ресурс] // <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D1%F2%E5%EF>

Резюме

Осіпчук Г. В. Формування духовного світу особистості на заняттях із зарубіжної літератури: компаративний аналіз перекладів віршованих творів А. Міцкевича

Статтю присвячено питанням лексико-семантичних та стилістичних особливостей українсько-російських перекладів творів поета-романтика Адама Міцкевича. Аналізується процес індивідуального підбору перекладачем мовних засобів з метою передачі відповідної специфіки авторського стилю.

Ключові слова: компаративний аналіз, художній переклад, поетична мова, авторський стиль, лексико-семантичні особливості, стилістичні особливості.

Streszczenie

Osipchuk G. Tworzenie świata duchowego jednostki w klasie z literatury zagranicznej: analiza porównawcza przekładów poezji A. Mickiewicza

Artykuł dotyczy leksykalnych i semantycznych-stylistycznych cech ukraińsko-rosyjskich przekładów dzieł poety romantycznego Adama Mickiewicza. Proces wyboru indywidualny język tłumacza oznacza przeniesić styl odpowiedniej specyficzności autora.

Słowa kluczowe: analiza porównawcza, tłumaczenia, język poetycki, styl autora, leksykalne i semantyczne cechy, cechy stylistyczne.

Summary

Osipchuk G. Formation of the spiritual world of the individual in the classroom from foreign literature: comparative analysis of translations of poetry of A. Mickiewicz

The article is devoted to the lexical-semantic and stylistic peculiarities of the Ukrainian-Russian translations of the works of the romantic poet Adam Mickiewicz. The process of individual selection translator linguistic means to transfer the relevant specifics of the author's style has been analyzed.

Key words: comparative analysis, literary translation, poetic language, author's style, lexico-semantic features, stylistic features.